

Tóth László

Emlékbeszéd Turczel Lajos sírjánál 2019. március 20-án, az ipolyszalkai temetőben

Tisztelt emlékező gyülekezet!

Itt állunk a Tinódi Lantos Sebestyénünk megénekelte szalkai sík mezőn, a község temetőjében, hogy megemlékezzünk a falu jelentős szülöttéről, abból az alkalomból, hogy a helybeli alapiskola a mai napon fölvette Turczel Lajos nevét. Egyúttal arra kérem Önöket, hogy gondolataimat egy személyes emlékekkel kezdhessem.

Kereken ötven éve ugyanis, hogy 1969 tavaszán egy, a csehszlovákiai magyar költészetéről az Új Szóban szervezett kerekasztal-beszélgetésen együtt szerepelhettem Turczel Lajossal. Én még húszon innen, pályám legelején; míg ő, ötven fölött, már egész akkori kisebbségi kényszerközösségünk – Fábry Zoltán melletti – megfellebezhetetlen és legkikezdetlenebb szellemi tekintélye volt. Amiből azonban semmit nem éreztetett, magabiztosságában nem volt semmi hivalkodó, és a kellő tisztelettel közeledett mindenkihez (vagy szállt vitába bárkivel). A szóban forgó beszélgetésben is többször odaállt mellém, miként az akkoriban támadások keresztüzében levő *vadóc* nemzedékem mellé is, jóllehet bevallottan nem minden megnyilatkozásunkkal rokonszenvezett. De nem első ízben tette, s nem is utoljára, hogy személyisége teljes hitelével nyomatékosított egy-egy indulást, több szlovákiai magyar pályakezdő írónemzedéknek is ő volt a nagy tekintélyű mentora. Szemre apró, alacsony termetű ember – aki azonban tudásával is, tartásával is, moráljával is föléje magasodott mindünknek. A legfontosabb, amit megtanulhattam tőle, hogy az irodalom nem hierarchikus rend, nem életkor vagy társadalmi-írói rang biztosította előjogok, nem személyes alá- és fölérendeltségek terepe, hanem méltánylást érdemlő munka és igyekezet hozta teljesítmények és értékek egymásmellettsége, érvek és ellenérvek rendszere. Talán emiatt is, úgy tekintettem rá mindig, mint a tanáromra. Pedig soha nem voltam a diákja, ám ha akarnám, sem tagadhatnám, hogy kezdettől szívesen vallottam s vallom magam ma is a tanítványának.

Az 1948 utáni csehszlovákiai magyar irodalomba és közéletbe ő maga viszonylag későn, az ötvenes évek közepe felé kapcsolódott be. S a szükség úgy hozta, hogy jogi diplomával a zsebében mégis a pedagógusi pályánál kötött ki, és gimnáziumi, főiskolai, majd egyetemi tanárként a csehszlovákiai magyar író- és értelmiségi nemzedékek egész sorát nevelte fel. Ha egyetlen szóval akarnám jellemezni: eltökélt *irodalomteremtő* volt – a csehszlovákiai magyar irodalom a második világháború utáni közismert „nihilt” követően tulajdonképpen az ő *katedrája* alól bújt kit, mint ahogy a fáma szerint Gogol „köpönyegéből”

az orosz. Eleinte kritikusi tevékenységét is főként a nevelői szándék határozta meg. Módszerét maga nevezte el pedagógiai kritikának, mellyel elsődleges célja az volt, hogy a maga eszközeivel hozzájáruljon a csehszlovákiai magyarság életében, annak 1945–1948 közti jogfosztottsága következtében támadt űrök betöltéséhez, s az ekkor (újra)induló, zömmel tapasztalatlan és felkészületlen kezdők alkotta csehszlovákiai magyar irodalom vadhajtásait lenyesegetve segítsen megteremteni egyfajta „mennyiségi alapot” – egy majdani minőségi előrelépéshez. Miközben az is ő volt, aki elsőként ismerte föl az általa alkalmazott módszer korlátait, s bejelentette, hogy miután a csehszlovákiai magyar irodalom – a hatvanas évek elejére – szerinte túljutott az alapozáson és egy másfajta kritikai megközelítést igénylő minőségi fejlődés szakaszába érkezett, felhagy az alkatának leginkább megfelelő pedagógiai kritikával.

Turczel Lajos pályáján ettől kezdve az irodalom- és művelődéstörténeti kutatás került szinte kizárólagos szerepbe. 1967-ben jelent meg *Két kor megszgyén* című korszakos monográfiája a két háború közti csehszlovákiai magyar irodalom fejlődési feltételeiről és problémáiról, melynek nyomán további szerzők és későbbi nemzedékek (irodalmárok, történészek, művelődéstörténészek stb.) indultak el kutatói pályájukon. Kézikönyvként is lapozható tanulmánya emellett olyan tudós embernek mutatja, aki a részletek lehető legteljesebb feltárásával és aprólékos elemzésével, pozitivista akkurátussággal, a hagyománykeresők alázatával és a hagyományteremtők lelkesedésével mutatja be tárgyát. A csehszlovákiai magyar önismeret szolgálatában 1948 után kétségtelenül ő volt az, aki a legnagyobb érdemeket szerezte: kiterjedt forráskutatáson és gondos forráselemzésen alapuló vizsgálódásai, antológiászerkesztői tevékenysége, valamint elfogulatlan pedagógusi figyelme nemzedékek számára nyitott kapukat a csehszlovákiai magyarság korábbi évtizedeinek megismerése, ön- és hagyományszemlélete elmélyülése, differenciálódása, értékeinek széles körű tudatosítása felé. Magyarán: egy kisebbségi sorba taszított, legjobb szellemi erőitől, továbbá múltjától és *hitétől* megfosztott néptöredéknek adta vissza hagyomány- és öntudatát, s nem utolsósorban *hitelét*, jelentős mértékben járulva hozzá életerői megújulásához, önbizalmának erősödéséhez, az általa birtokolható szellemi tartományok kiterjesztéséhez.

Összefoglalva, Turczel Lajos csehszlovákiai magyar térfélen – nehéz és kezdetleges körülmények között, *lehetetlen* időben úgy teremtett (pedagógiai, nevelői, szerkesztői, kritikusi és kutatómunkájával) irodalmat, hogy ott semmi nem látszott valóságosabbnak, kilátástalanabbnak, mint irodalmat – minőséget, irodalmi életet, folytonosságot, nagyobb távlatot és rendszert – teremteni. Mert tudta, amit sokan ma már nem: az irodalom nemcsak a csúcok irodalma. Az irodalom és az írásmű olyan élő szervezet, melyből annak rendje s

módja szerint különböző leágazások indulnak minden irányba n, és – ritkábban – lassú vagy merészebb felívelések hitelesítik. Tudta, hogy bár egyetlen rész irodalma sem a magyar irodalom maga, a részek is teszik azt, s nélkülük nincs v agy szegényebb lenne az egész.

Azaz, tulajdonképpen nem kis részt neki (is) köszönhető (s az ő elképzeléseit igazolja), hogy az 1980-as évekre a csehszlovákiai magyar kultúra, irodalom összmagyar viszonylatban is számottevő teljesítményeket és eredményeket tudott felmutatni, s hogy az 1989-es rendszerváltás nem egy vonatkozásban olyan kondíciókban találta a csehszlovákiai magyarságot, hogy annak – kezdeményező szerepet vállalva benne – jelentős esélyekkel vághatott neki.

Hosszú élet adatott Turczel Lajosnak: 2007. szeptember 2-án még megünnepelhette a kilencvenedik születésnapját. Most, e mai ünnepi alkalomból mi más óhajunk lehetne vele kapcsolatban... Adasson neki még ennél is hosszabb utóélet...